

Waar blijft de Nederlandse Open Oproep? 'Deze discussie gaat niet om het belang van de architect'

Vraag een willekeurige architect naar de Nederlandse aanbestedingscultuur en hij legt hoofdschuddend uit hoe de procedure goede architectuur in de weg zit. Sommigen verwijzen naar België. Dáár snappen ze het, want door de Open Oproep worden architecten gekozen op basis van visie, potentie en expertise in plaats van een afvinklijst. Waarom krijgt dit felbegeerde alternatief geen voet aan de grond in Nederland?

Tekst: Reinoud Schaatsbergen

In 2000 voerde de Vlaams Bouwmeester bOb van Reeth de Open Oproep in. Een alternatief voor de architectuurwedstrijd met een focus op goed opdrachtgeverschap, zodat niet alleen het project centraal staat, maar vooral de dialoog met de ontwerper. Een broodnodig onderscheid. In reguliere architectuurwedstrijden wordt immers vaak gewerkt zonder vergoeding, zijn de referentie-eisen hoog waardoor veel bureaus worden uitgesloten van deelname en door een gebrek aan een dialoog met de opdrachtgever gaat veel kennis en ontwerpkracht verloren.

De Open Oproep biedt een alternatief. De methodiek wordt aangeboden aan publieke opdrachtgevers door Team Vlaams Bouwmeester (TVB) en voegt binnen de lijnen van de Europese aanbestedingswet een reeks elementen toe die kwalitatieve architectuur cultiveren. Bijvoorbeeld een verplichte vergoeding, een transparanter proces en een lagere referentiedrempel. Het resultaat is dat meer - en vooral jongere - ontwerp bureaus in aanmerking komen en het lerend vermogen groter is.

Zo werkt het

De keuze om een aanbesteding in te steken als Open Oproep is vrijwillig. Publieke opdrachtgevers kiezen hiervoor omdat ze hun voorbeeldrol willen tonen, omdat zij jongere bureaus een kans willen geven of omdat ze ondersteuning zoeken in de keuze voor een kwalitatief ontwerp. Met de Open Oproep committeert de opdrachtgever zich tot een samenwerking met TVB. Dat team treedt gedurende het proces op als poortwachter van architectonische kwaliteit.

TVB heeft in dit proces drie rollen. Allereerst stelt het samen met de aanbestedende partij de kwaliteitsambities van het project vast. Vervolgens begeleidt het team de opdrachtgever tijdens het selectieproces. Tenslotte blijft TVB na de gunning bij het project betrokken om waar nodig bij te sturen. Bijvoorbeeld door de opdrachtgever te assisteren in keuzes als er minder financiële middelen voorhanden blijken te zijn. Daarnaast stelt het team een externe adviseur aan in de gunningscommissie, bijvoorbeeld een architect of academicus, om een objectieve stem te garanderen.

Voor- en nadelen

Is de Open Oproep hiermee de heilige graal voor architecten? Architect Jan Nauta vindt van wel. Hij doet samen met architecten Pieter Bedaux en Joost Emmerik mee aan de Open Oproep voor de transformatie van een sociaal woongebouw in Kortrijk. Hij roemt de methode omdat 'je als architect in België meer controle over het (bouw)proces' hebt en hij ziet dan ook graag dat de

methode breder wordt ingezet. Ook door de verplichte vergoeding: bureaus die in de gunningsfase van een Open Oproep komen, ontvangen gemiddeld 10.000 euro.

Door een recente wijziging van de methodiek zijn de referentie-eisen bovendien nog toegankelijker geworden. In plaats van drie voltooide projecten, moeten bureaus drie ontwerpen voorleggen – ongeacht de fase: prijsvraag, bouwvergunning, uitvoering, et cetera – die gerelateerd zijn aan de ambities van de opdrachtgever en maximaal drie jaar oud zijn. Wel moet de architect voor elk ontwerp een vergoeding van minstens 1.000 euro hebben ontvangen. ‘Zo komt de opdrachtgever tot beter passende architecten, want ze selecteren op inhoud in plaats van op de schijnzekerheid van “toetsbare” of vergelijkbare projecten’, zegt Nauta.

Deze voordelen staan of vallen met de slagkracht van TVB. Daarin schuilt een groot nadeel van de Open Oproep: capaciteit. Jaarlijks worden circa vijftien tot twintig Open Oproepen gepubliceerd, een gering aandeel van alle Vlaamse aanbestedingen. Meer is ook lastig, want TVB begeleidt elk project intensief en dat met zestien medewerkers. ‘In de ideale wereld verlopen alle aanbestedingen via de Open Oproep, maar die capaciteit hebben wij niet’, zegt bestuurscoördinator Tania Hertveld.

Wie is aan zet?

Een Nederlandse Open Oproep is mogelijk, maar alleen ‘als die wordt georganiseerd door een onafhankelijke Bouwmeester en zijn team’, zegt Oana Bogdan, oprichter van het Brusselse bureau &bogdan. Zonder die publieke instantie ontbreekt volgens haar de cruciale poortwachtersfunctie voor het selecteren op architectonische kwaliteit.

Daarmee rijst de vraag: is er een Nederlands instituut met de capaciteit om deze methode te dragen? Voor de hand liggend is het College van Rijksbouwmeester en Rijksadviseurs (CRa). Maar Rijksbouwmeester Francesco Veenstra ziet dat anders: een Nederlandse Open Oproep vanuit het CRa ‘kan nooit de vorm kan aannemen zoals we die in Vlaanderen zien’. Want hoewel het CRa een groter team heeft dan TVB – 36 personeelsleden versus 16 – zijn ‘opdrachtgeverschap en aanbestedingen maar een deel van wat het CRa doet’.

Volgens Veenstra is de aanbestedingscultuur het meest geholpen met inherent goed opdrachtgeverschap, zodat opdrachtgevers handelen vanuit het besef dat architectuur een maatschappelijke en culturele daad is. ‘De discussie gaat uiteindelijk niet om het belang van de architect, maar om het resultaat. We zijn in Nederland niet meer gewend om op basis van een goede klik zeven jaar lang samen te werken. Daarom moet er eerst aandacht zijn voor goed opdrachtgeverschap.’

De stadsbouwmeester als poortwachter

Maar hoe dan? ‘Daar heb ik niet direct antwoord op’, zegt Veenstra. ‘We moeten de bestuurders en opdrachtgevers bereiken, wat in het verleden bijvoorbeeld door Architectuur Lokaal werd gedaan door bijspiijkercursussen op gebied van aanbestedingen.’ Maar door het faillissement van Architectuur Lokaal in april 2023 ziet Veenstra op dit vlak alleen een ingang vanuit het bouwmeesters-netwerk.

Daar ziet Kristiaan Borret wel wat in. Hij is de Brusselse Bouwmeester en heeft vanuit die rol enkele aanbestedingsvereisten geïntroduceerd die ‘op sommige vlakken verder gaan dan de Open Oproep. Zoals het eisen en vastleggen van het honorarium van de architect, zodat geld geen invloed heeft op de keuze voor de architect.’ Zo lanceert hij gemiddeld elke week een wedstrijd in Brussel. De opdrachten variëren van alledaagse publieke opdrachten zoals sociale

woningen of een school tot de transformatie van de Royale Belge, een voormalig kantoorgebouw van 80.000 vierkante meter.

Borret oppert: 'Een "Oranje Oproep" kan best een uitkomst zijn voor Nederland, als modelprocedure die door lokale overheden of semipublieke partijen zelfstandig georganiseerd wordt.' Bogdan schaaft zich achter dit idee: 'België is de hotspot voor architectuur geworden dankzij de bouwmeesters.'

Voorbeeldstellend Tilburg

Op de troepen vooruit loopt de gemeente Tilburg als het gaat om een verantwoordelijkheidsgevoel voor architectonische kwaliteit. Op dit moment heeft de gemeente samen met SDK Vastgoed, onderdeel van VolkerWessels, een aanbesteding lopen voor de restauratie, renovatie, herbestemming en uitbreiding van de Koepelhal-Wagenmakerij in de Spoorzone. Voor die aanbesteding is inspiratie opgedaan bij de Open Oproep. Zo kan praktisch elk architectenbureau zich hiervoor aanmelden doordat er geen minimumeisen zijn. 'We willen de aanbesteding zo laagdrempelig als mogelijk houden', zegt projectmanager Joep Frenken van de gemeente Tilburg, 'want we doen onszelf als stad tekort als we op voorhand architecten buiten spel zetten.'

Met deze invulling van de aanbestedingsprocedure, met o.a. twee selectiefases en een vergoeding van 25.000 euro voor de drie bureaus die om een schetsontwerp worden gevraagd, willen het team sturen op kwaliteit. Dat vraagt wat meer tijdsinvestering vooraf, maar 'als je de aanbestedingsfase serieuzer neemt, kom je ook sneller tot een goed resultaat', zegt Frenken. Architectenbureaus kunnen zich tot 16 december via TenderNed [aanmelden voor de aanbesteding](#).

Juridisch dichtgetimmerd

Toch durven de meeste gemeentes dit niet aan. Juridisch gezien is er veel mogelijk binnen de kaders van de aanbestedingswet- en regelgeving, maar volgens Nauta durven opdrachtgevers 'in toenemende mate geen risico te nemen' uit angst voor procedures. Veenstra beaamt dit: 'De juridificering van de aanbestedingsrichtlijnen zijn in Nederland maximaal doorgevoerd.'

Het CRa is daarom met een juridische toets gestart om de mogelijkheden binnen de wetgeving op te zoeken. 'Zodat als we met een soortgelijke methode als de Open Oproep starten, we niet bij het eerste project al nat gaan', zegt Veenstra. De voorlopige bevindingen van het CRa worden gepresenteerd tijdens een derde debat over goed opdrachtgeverschap, op 13 februari bij vakschool Nimeto in Utrecht.